

nym tle tematycznym, z wykorzystaniem źródeł ikonograficznych i specjalistycznej literatury.¹⁴

Bogata i przez wiele wieków żywa religijność pozostawiła ślady w polskim krajobrazie. *Sacrum* pełni też szczególną rolę na Warmii, gdzie religia była zasadniczym składnikiem i manifestacją odrębności etnicznej i politycznej ludności o korzeniach katolickich i polskich. Absolwenci Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Katedry Architektury Krajobrazu i Agroturystyki, napotykają w pracy krajobraz sakralny małych obiektów, zespołów przyrodniczo-kulturowych i całych obszarów powiązanych z *sacrum*. Winni nauczyć się jak dokonywać jego identyfikacji, znać uwarunkowania i konsekwencje swoich decyzji projektowych – ponieważ dotyczą Absolutu oraz samej istoty tożsamości i porządku kultury.

Streszczenie: Krajobraz sakralny jest szczególnym rodzajem przestrzeni o niejednorodnej funkcji, a także różnorodnych formach historycznych i współczesnych. Projektant, który wkacza do tej przestrzeni powinien mieć świadomość warunków i skutków swoich twórczych decyzji. Wynika to z faktu, że dotyczy Absolutu oraz samej istoty tożsamości i porządku kultury. Architekci krajobrazu – studenci czerpią inspirację z lokalnego i uniwersalnego dziedzictwa tradycji chrześcijańskiej. Dlatego też problem krajobrazu sakralnego stanowi ważny element procesu dydaktycznego.

Słowa kluczowe: krajobraz sakralny, tradycja chrześcijańska, nauczanie.

Abstract: *Landscape of the Sacrum is a special kind of space with a compound function and a variety of historic and contemporary forms. A designer, who encounters that space, should be aware of the conditions and consequences of his/her creative decisions. This is due to the fact that he/she shall touch the Absolute, the essence of identity and the order of culture. Landscape architects – students – take inspiration from local and universal heritage of Christian tradition. That is why the issue of landscape of the sacrum constitutes an important part of teaching.*

Key words: *landscape of the sacrum, Christian tradition, education.*

⁶ Masłoń K., *Krajobraz symboliczny cmentarzy wojennych z okresu I wojny światowej na terenie Warmii i Mazur. Analiza porównawcza stanu wybranych cmentarzy Warmii i Mazur, naświetlenie symboliki roślin i założeń przestrzennych cmentarzy. Inwentaryzacja poszczególnych cmentarzy. Zbiorczy opis zasobu badanych obiektów. Akceptacja społeczna opieki nad nekropoliami wojennymi (badania ankietowe); (c. 141; mapy 15; plany arch.13; fot. współcz. 77, fot. arch.19) 2007.*

⁷ Słowik A., *Studium i koncepcja integracji krajobrazu sakralnego wsi Krzyżanowo. Rozwiązanie problemu integralności formalnej i funkcjonalnej krajobrazu sakralnego. Inwentaryzacja terenu, elementów architektonicznych i zieleni, studium powiązań kompozycyjno – funkcjonalnych, studium panoramiczne oraz koncepcja projektowa, 2005; (s. 55; mapy 5; plany arch. 2; fot. współcz. 28, fot. arch.1).*

⁸ Leonuk K., *Integracja funkcjonalno-przestrzenna centrum wsi Klebark Wielki w oparciu o zespół Sanktuarium Świętego Krzyża. Dokumentacja krajobrazu, pokazanie możliwości integracji funkcjonalno-przestrzennej centrum wsi w oparciu o zespół Sanktuarium i krajobraz jeziora Klebarskiego przy zachowaniu wartości kulturowych i przyrodniczych miejscowości. Inwentaryzacja, studium kompozycji, waloryzacja, strefowanie, wytyczne, projekt zagospodarowania, badania ankietowe; (s. 68; mapy 5; plany arch. 5; fot. współcz. 25, fot. arch. 4), 2007.*

⁹ Galińska K., *Wielofunkcyjne zagospodarowanie terenu z wykorzystaniem jego naturalnych walorów oraz dziedzictwa kulturowego. Studium i koncepcja projektowa zagospodarowania terenu skarpy i nieczynnego cmentarza ewangelickiego w Elblągu, zachowanie i wyeksponowanie walorów przyrodniczych oraz dziedzictwa kulturowego. Inwentaryzacja i analiza krajobrazowa, waloryzacja, strefowanie i wytyczne do zagospodarowania terenu, koncepcja projektowa; (s. 56; mapy 6; plany arch. 7; fot. współcz. 35, fot. arch. 2) 2006.*

¹⁰ Niska I., *Dokumentacja, studium i wytyczne konserwatorskie dla cmentarzy w Klebarku Wielkim.* (s. 60; mapy 4; plany arch. 3; fot. współcz. 31, fot. arch. 1), 2007.

¹¹ Majewska J., *Ogrody kanonii we Fromborku. Studium i koncepcja projektowa. Ewolucja układu przestrzennego i stanu zieleni komponowanej. Inwentaryzacja dendrologiczna i gospodarka drzewostanem, powiązania kompozycyjne, waloryzacja, strefowanie, katalog kanonii i koncepcja projektowa. (s. 53; mapy 6; plany arch. 8; fot. współcz. 30, fot. arch. 6) 2007.*

¹² Marynowska E., *Studium historyczno-krajobrazowe z wytycznymi do zagospodarowania terenu miejscowości Krosno koło Ornety. Dokumentacja, studia widokowe, waloryzacja, strefowanie i wytyczne konserwatorskie dotyczące kultywowania walorów krajobrazu kulturowego związanego z Sanktuarium w Krośnie; (s. 74; mapy 5; plany arch.7; fot. współcz. 9, fot. arch. 7) 2007.*

¹³ Śmigiel A., *Stoczek Klasztorny – projekt zagospodarowania centrum wsi. Inwentaryzacja, studium krajobrazowe oraz koncepcja projektowa centrum wsi Stoczek Klasztorny powiązana z infrastrukturą turystyczną. (s. 28; mapy 4; plany arch. 3; fot. współcz. 19), 2004.*

¹⁴ Kalwaria Warmińska. Głotowo (Głotowo) k. Dobrego Miasta. *Inwentaryzacja dendrologiczna i gospodarka drzewostanem. Obóz naukowo-badawczy Koła Naukowego Architektów Krajobrazu, Głotowo 2005. Antolak M., Cybowska A., Grabowska K., Bruceła A., Jakubiak J., Jakubowska M., Sikora A., Sikora D., Czop J., Krasieńska E., Krzemińska J., Kupka B., Musiał M., Orzechowska M., Przybyłko K., Szwarcewicz M., Szymaniak M., Woźna A., Zakrzewska M., Bronakowska M., Chmielewski A., kier. nauk. Swaryczewska M., (s. 114; mapy 2; plany arch.1; fot. współcz.13, fot. arch. 3).*

Dr hab. Barbara Szulczewska, prof. SGGW¹

ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU W POLSCE JAKO DYSCYPLINA KSZTAŁCENIA KADR NAUKOWYCH

LANDSCAPE ARCHITECTURE IN POLAND AS A DISCIPLINE OF SCIENTIFIC PROGRESS

■ Powodem podjęcia analizy tego zagadnienia była obserwacja, w tym *obserwacja uczestnicząca*, zmagania, jakie nauczyciele akademicy kierunku architektura krajobrazu podejmują w celu uzyskania stopnia lub tytułu naukowego. W nieco idealistycznych, ale teoretycznie uzasadnionych, założeniach schematu kariery naukowej stopnie i tytuły powinny być ubocznym – choć oczywiście istotnym – efektem prowadzenia badań, a w pewnym stopniu także towarzyszących jej rodzajów aktywności organizacyjnej.

Doktorat, habilitacja, i profesura nie powinny być celem samym w sobie, ale jedynie potwierdzeniem kolejnych faz rozwoju naukowego. W powszechnym odczuciu, to idealistyczne założenie rzadko sprawdza się w praktyce, a w praktyce rozwoju naukowego architektów krajobrazu nie sprawdza się wcale.

¹ Katedra Architektury Krajobrazu, Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Tutaj potrzebna jest przemyślana, długofalowa strategia wyboru problematyki badań oraz wczesne przewidywanie, w jakiego rodzaju jednostce, posiadającej uprawnienia do nadawania stopnia i występowania o tytuł naukowy, zamierza się je uzyskać.

Właściwie, w strategii tej praktycznie pożyteczne jest odwrócenie priorytetów – najważniejszy staje się wybór jednostki, a problematyka badań – zawsze się znajdzie. Brak takiej strategii bywa często powodem rozczarowań (np. kwestionowanie kompetencji rady wydziału czy rady naukowej przy nadawaniu stopnia doktora habilitowanego) lub konieczności kłopotliwego poszukiwania jednostki, która podejmie ryzyko patronowania tej dość specyficznej tematyce badań. Sukces polegający na uzyskaniu stopnia lub tytułu naukowego nie jest końcem, a początkiem problemu.

Problem ten był niemal prawie nieistotny do czasu powołania w Polsce w 1998 r. kierunku nauczania *architektura krajobrazu*. Obecnie kierunek ten prowadzony jest w 7 uczelniach państwowych i 2 lub 3 prywatnych. Zgodnie z dobrą tradycją, nauczanie w szkołach akademickich musi być powiązane z prowadzeniem badań. Mają one wspomagać nauczanie, a przy okazji stanowić podstawę pokonywania kolejnych szczebli kariery akademickiej przez pracowników uczelni. Jednak pojawia się istotna przeszkoda formalna.

Architektura krajobrazu ze swoją już ponad 100-letnią historią przez długie dziesięciolecia nie była w Polsce dostrzegana. Egzystowała pod pseudonimem *sekcji kształtowania terenów zieleni* w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego lub przemykała po obrzeżach architektury na Politechnice Krakowskiej. Nie umniejsza to wielkich dokonań nestorów polskiej szkoły architektury krajobrazu, ale powoduje konieczność przypomnienia i podkreślenia, że to właśnie jest dorobek architektów krajobrazu. W tej sytuacji brak dyscypliny naukowej, zdefiniowanej jako *architektura krajobrazu* jest prostą konsekwencją dotychczasowej tradycji niedostrzegania tej dziedziny wiedzy i praktyki w Polsce. To zaś powoduje konieczność uzyskiwania stopni i tytułu naukowego w innych dziedzinach i dyscyplinach naukowych.

Oferta oficjalnie uznanych dyscyplin naukowych (Uchwała Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów dnia 24 października 2005 roku w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych) jest dość szeroka, bo wynika z istoty *architektury krajobrazu*, łączącej w sobie elementy nauk przyrodniczych, rolniczych, humanistycznych, technicznych oraz sztuki. Jednak uzyskanie stopnia lub tytułu naukowego przez nauczyciela akademickiego w jednej z oficjalnie obowiązujących dziedzin i dyscyplin ma, zależnie od rodzaju uczelni prowadzącej kierunek nauczania (a może to być uczelnia rolnicza, techniczna lub uniwersytet), określone konsekwencje. Jeśli nauczyciel akademicki uzyskał stopień lub tytuł naukowy w dziedzinie i dyscyplinie zgodnej lub pokrewnej z dziedziną i dyscypliną uprawianą w jego rodzimej jednostce, to ma on wszelkie możliwości dalszego rozwoju, w tym niezbędną dla tworzenia szkoły naukowej – możliwość prowadzenia prac doktorskich. Jednak z punktu widzenia opinii Państwowej Komisji Akredytacyjnej, wyrażanej w trakcie akredytacji, nauczyciel taki przyczynia się do powstawania monokultury dyscyplinowej, zabójczej dla kierunku.

PAK wskazuje na konieczność takiego skomponowania minimum kadrowego, które oddawałoby interdyscyplinarność architektury krajobrazu. W obecnych warunkach jest to bardzo trudne. Nauczyciel akademicki, który uzyska stopień lub ty-

tuł w dziedzinie i dyscyplinie innej niż uprawiana w rodzimej jednostce ma zamkniętą drogę dalszej kariery, bo nie może prowadzić doktoratów i tylko w wyjątkowych sytuacjach bywa proszony o przygotowanie recenzji pracy doktorskiej lub habilitacyjnej. W tych okolicznościach kształcenie na studiach trzeciego stopnia (doktoranckich) na kierunku *architektura krajobrazu* jest mocno ograniczone, a formalnie – właściwie niemożliwe.

Czy przyczyną tych trudności są względy merytoryczne, czy jedynie formalne? Wydaje się, że architektura krajobrazu ze swoją już ponad 100 letnią tradycją, wyodrębnionym przedmiotem badań, treściami nauczania i zawodem może aspirować do miana samodzielnej dyscypliny naukowej. Od czasu ukształtowania się nauki we współczesnym rozumieniu tego terminu, powstało wiele podziałów i klasyfikacji.

Początkowa tendencja do wyodrębniania coraz bardziej szczegółowych dyscyplin naukowych została w wieku XX jeśli nie zastąpiona, to uzupełniona procesami integrowania się poszczególnych dyscyplin. Powodów tej integracji należy upatrywać nie tylko w chęci poznania coraz bardziej skomplikowanych zjawisk funkcjonowania współczesnej cywilizacji, ale także konieczności sformułowania naukowych podstaw jej rozwoju. Wśród takich *plaszczyzn integracji*, istotnych z punktu widzenia rozwoju współczesnych społeczeństw wymienić można ochronę i kształtowanie środowiska, ekologię krajobrazu, ekologię miasta.

Reprezentanci *ochrony środowiska*, która również stanowi kierunek nauczania w szkołach wyższych, od lat prowadzą aktywne działania na rzecz wyodrębnienia się i wpisania do wykazu dyscyplin naukowych *nauk o środowisku*. Powody są podobne, jak wyżej przytoczone w odniesieniu do *architektury krajobrazu*, a wśród argumentów na rzecz ustanowienia dyscypliny naukowej znajduje się specyfika badań, – w tym od tematów prac magisterskich i doktorskich począwszy.

Przeprowadzono niniejszym podobną analizę – objęto nią prace habilitacyjne i doktorskie, napisane przez nauczycieli akademickich związanych z kierunkiem *architektura krajobrazu*. Jej celem jest stwierdzenie, czy – pomimo braku formalnie wyodrębnionej dyscypliny, uda się wskazać prace, które byłyby dla niej charakterystyczne. Zebrane tematy prac podzielono na trzy grupy:

1. charakterystyczne,
2. z pogranicza architektury krajobrazu i innych, pokrewnych dziedzin wiedzy,
3. luźno związane z architekturą krajobrazu.

Takie kryteria kwalifikacji prac do poszczególnych grup wynikają z definicji architektury krajobrazu. Pojawia się problem wyboru jednej z wielu definicji znajdujących się w literaturze przedmiotu. Kwestię tę rozwiązano nie poprzez wybór konkretnej definicji, a poprzez ich syntezę. Większość definicji wskazuje na korzenie architektury krajobrazu tkwiące z jednej strony w sztuce tworzenia budowania ogrodów, a z drugiej – we wspomaganie architektów i urbanistów w kształtowaniu krajobrazu miast i terenów wiejskich. W kolejnych okresach rozwoju i w różnych krajach obserwować można rozmaite proporcje obu tych wątków. W Polsce proporcje te i sposób rozumienia celów i zadań architektury krajobrazu ilustrować może projekt standardów nauczania, w którym:

- na I stopniu nauczania proponowane jest zajmowanie się obiektem architektury krajobrazu, a
- na II – krajobrazem miast i obszarów wiejskich.

W wyniku przeprowadzonej analizy spośród 48 zidentyfikowanych prac doktorskich (obronionych lub rozpoczętych w latach 2001–2007 na wydziałach lub przez pracowników wydziałów prowadzących kierunek architektura krajobrazu) 32 zaliczono do charakterystycznych dla architektury krajobrazu. Wśród nich dominuje problematyka historii ogrodów i założeń krajobrazowych, oceny walorów krajobrazu i zasad jego kształtowania w skali miast, wsi, regionów.

Wyodrębnienie *prac z pogranicza* okazało się dość kłopotliwe. Wydaje się jednak, że do takiej granicznej problematyki zaliczyć należy prace z zakresu ekologii krajobrazu, fitosocjologii (niektóre), dendrologii (niektóre). Ostatecznie wyodrębniono 10 takich prac.

Jedynie 6 prac zaliczono do grupy luźno związanych z problematyką architektury krajobrazu. W tym przypadku istotny wydawał się nie tylko przedmiot ale również cel pracy, który nie zawsze ujawniał się w tytule. Stąd możliwe są pomyłki w kwalifikacji prac do tej grupy. Ostatecznie zakwalifikowano tu prace, które dotyczą tematyki roślin ozdobnych, dendrologii/arborystyki (niektóre) oraz geochemii krajobrazu.

Przykładowe prace, w podziale na ustalone grupy zamieszczono na końcu artykułu. Ograniczenie jego objętości nie pozwala na przedstawienie pełnego wykazu.

Prace habilitacyjne stanowią odrębny przedmiot analiz. Jest ich oczywiście o wiele mniej w stosunku do prac doktorskich. Na 6 zidentyfikowanych, 2 prace nawiązują do problematyki percepcji krajobrazu, 2 dotyczą systemu terenów zieleni miejskiej, 1 – związków teorii ekologii i teorii urbanistyki, 1 – zasad kształtowania struktury ekologicznej gmin wiejskich.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że przeważają prace zaliczone do grupy *charakterystycznych*. Można to uznać za jeden z argumentów na rzecz wyodrębnienia architektury krajobrazu jako dyscypliny naukowej. Inne ważne argumenty, dotyczące identyfikacji zakresu badań, teorii i metodologii architektury krajobrazu, znaleźć można w bogatej literaturze przedmiotu.

Przeprowadzona analiza może być zinterpretowana na rzecz traktowania architektury krajobrazu jako *platformy integracji* dyscyplin nauki i sztuki. Jednak sytuacja formalno-prawna, omówiona we wstępnej części artykułu skłania do odrzucenia tej koncepcji. Jej utrzymanie sprawi, że minimum kadrowe kierunku architektura krajobrazu nigdy nie osiągnie pożądanego stanu zrównowżenia. Można też sobie wyobrazić skrajną sytuację, kiedy o rozwoju kierunku decydował będzie nie architekt krajobrazu, a importowany z zewnątrz architekt, ogrodnik, artysta malarz, rzeźbiarz itp.

Przykładowe prace charakterystyczne dla dyscypliny architektura krajobrazu:

- SGGW (dyscyplina ogrodnictwo):
 - *Programowanie ogrodów dziecięcych przy placówkach rehabilitacyjnych i integracyjnych.*
 - *Planista Johann Larass i jego założenia ogrodowe w Polsce na tle sztuki ogrodowej w II połowie XIX wieku.*
 - *Wykorzystanie warunków przyrodniczych w metodyce procesu projektowego w architekturze krajobrazu.*
 - *Angielskie ogrody krajobrazowe XVIII wieku i ich recepcja w Polsce.*
- Politechnika Krakowska (dyscyplina architektura i urbanistyka):
 - *Kształtowanie otoczenia dróg w krajobrazie otwartym.*
 - *Miejskie rezydencje ogrodowe typu villa urbana przełomu XIX i XX wieku w tkance urbanistycznej miasta przemysłowego (na przykładzie Katowic).*

– *Współczynnik wrażliwości wizualnej krajobrazu (visual sensitivity) i możliwości jego zastosowania w pracach planistycznych w mieście.*

– *Sztuka kształtowania historycznych wnętrz miejskich.*

• Uniwersytet Warmińsko-Mazurski (dyscyplina: kształtowanie środowiska):

– *Walory krajobrazowe rzeki w mieście i ich wykorzystanie w zagospodarowaniu przestrzennym obszarów nadrzecznych na przykładzie Łyny w Olsztynie.* Obrona: Wydział Architektury, Politechnika Krakowska (dyscyplina architektura i urbanistyka).

– *Elementy piękna w mieście-ogrodzie na przykładzie dzielnicy Olsztyna z początku XX w.* Obrona: Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

– *Aktualny stan oraz kierunki przekształceń krajobrazu rolniczego na przykładzie gminy Biskupiec.*

Przykładowe prace z pogranicza:

– *Przekształcenie szaty roślinnej parków wiejskich na przykładzie Podkrajny Zachodniomazurskiej.*

– *Modele struktury krajobrazu i ich zastosowanie w planowaniu przestrzennym.*

– *Przekształcenia małych zbiorników wodnych w krajobrazie rolniczym Pojezierza Olsztyńskiego.*

– *Oczka wodne jako bariera biogeochemiczna w krajobrazie pojeziernym.*

Prace luźno związane z architekturą krajobrazu:

– *Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju turystyki wiejskiej w rejonie Mazurskiego Parku Krajobrazowego.*

– *Stawonogi na dębim szypułkowym (Quercus robur L.) na terenie przemysłowym i chronionym.*

Prace habilitacyjne

– 2003: *Teoria ekosystemu w koncepcjach rozwoju miast*, Szulczewska B. Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej; pracuje: Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW.

– 2005: (opublikowana; procedura uruchomiona) *Strukturalizacja terenów zielni.*, Szumański M.; pracuje: Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW.

– 2007: *Modele ekologiczno-przestrzenne i zasady kształtowania krajobrazu gmin wiejskich*, Żarska B. Wydział Inżynierii i Kształtowania Środowiska SGGW; pracuje: Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW.

– 2007: *Interpretacje krajobrazów*, Królikowski J. Wydział Architektury, Politechnika Krakowska; pracuje: Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW.

– 2007: (opublikowana; procedura uruchomiona) *Analiza percepcyjna krajobrazu jako działalność twórcza, inicjująca proces projektowania*, Skalski J.A.; pracuje: Wydział Ogrodnictwa i Architektury krajobrazu SGGW.

– 2007: (opublikowana; procedura uruchomiona) *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem parków publicznych*, Zachariasz A.; pracuje: Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

Streszczenie: Podjęto analizę zagadnienia, w jaki sposób nauczyciele akademicy kierunku architektura krajobrazu uzyskują stopnie lub tytuły naukowe. W idealistycznych założeniach schematu kariery naukowej stopnie i tytuły powinny być ubocznym efektem prowadzenia badań, a w pewnym stopniu także towarzyszących jej rodzajów aktywności organizacyjnej.

Doktorat, habilitacja, i profesura nie powinny być celem samym w sobie, ale jedynie potwierdzeniem kolejnych faz rozwoju naukowego. To idealistyczne założenie w praktyce rozwoju naukowego architektów skrajobrazu nie sprawdza się wcale. Z tego powodu potrzebna jest przemyślana, długofalowa strategia wyboru problematyki badań.

Słowa kluczowe: architektura krajobrazu, nauka, kształcenie, zawód.

Abstract: *The paper deals with the analysis of an issue: in what way do the academic staff, who teach landscape architecture,*

get their scholarly degrees or titles? In an idealistic approach to the sequence of a scholarly career, degrees and titles should be side effects of research work, and, to a certain extent, of an associated organizational activity. Doctorate and professorship should not be goals by themselves, but only confirmation of next stages of one's scholarly development. As far as landscape architects are concerned, that idealistic approach does not come true at all, and a well-thought-out, long-term strategy of selecting research topics is required.

Key words: *landscape architecture, science, teaching, profession.*

Dr inż. Agnieszka Targońska¹

ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU JAKO PRZEDMIOT EDUKACJI OSÓB CZYNNYCH ZAWODOWO

LANDSCAPE ARCHITECTURE AS A SUBJECT OF EDUCATING THE PROFESSIONALLY ACTIVE PEOPLE

■ Architektura krajobrazu, jako dziedzina wiedzy i sztuki, od lat 90. cieszy się w Polsce coraz większym zainteresowaniem. Wyraża się ono w liczbie szkół i uczelni kształcących w tym kierunku oraz w ilości osób zainteresowanych zdobywaniem tam wiedzy. Ten fakt pozwala domniemywać, że w przyszłości rzesza specjalistów, wykształconych i wrażliwych na piękno otoczenia, będzie profesjonalnie kształtować krajobraz naszego kraju.

Jednak zanim ta grupa osiągnie sukces zawodowy – minie wiele lat. W tym okresie, o współczesnym kształcie i stanie krajobrazu nadal będą decydować osoby często nieposiadające odpowiednich kompetencji i wystarczającej wrażliwości. Są to zarządcy nieruchomości, dyrektorzy szkół, szpitali, proboszczowie, zarządcy cmentarzy, właściciele zakładów przemysłowych, stacji benzynowych, marketów i in. W ich gestii leży zarządzanie instytucją, a więc budynkami i otaczającym terenem. Ta przestrzeń – fragmenty krajobrazu, pozostaje zaniedbana lub zagospodarowana nieprawidłowo. Jest to bolesne w przypadku otoczenia obiektów zabytkowych i położonych w Parkach Krajobrazowych.

Poruszony problem ilustrują przykłady zagospodarowania i utrzymania terenów przykościelnych, otoczenie kościołów zabytkowych, na które wpływ mają przede wszystkim księża proboszczowie.

Badania

W latach 2006 i 2007 przeprowadzono obserwacje dotyczące zagospodarowania otoczenia wiejskich kościołów parafialnych i filialnych Wielkopolski. Skupiono się na przestrzeni towarzyszącej obiektom historycznym. W trakcie wstępnego rozpoznania zauważono, że wiele kościołów XIX-wiecznych nie zostało wpisanych Rejestru Zabytków; ich otoczenie także podlegało badaniom.

Stwierdzono, że niewiele obiektów wpisano do Rejestru wraz z terenem cmentarza przykościelnego. W niektórych przypadkach istnieją wpisy dla wybranych elementów otoczenia np. ogrodzenia, dzwonnicy, nagrobków, figur i krzyży. Jednak oto-

czenie większości kościołów zabytkowych nie figuruje w Rejestrze, a więc nie podlega ochronie. Taki stan prawny umożliwia niekontrolowaną swobodę w gospodarowaniu przestrzenią.

Na podstawie przeprowadzonych obserwacji terenowych, określono model tradycyjnego zagospodarowania najbliższego otoczenia kościołów, charakterystyczny dla Wielkopolski. Jest to obszar o kształcie nieregularnego owalu lub prostokąta do 0,5 ha. Ogrodzenie stanowi płot drewniany lub mur z ozdobną bramą. Na terenie przykościelnym znajdują się często: dzwonnica, krzyż, figury świętych, nagrobki, ławki, czasem ołtarz letni. Wzdłuż ogrodzenia posadzone są rzędowo duże drzewa liściaste – najczęściej lipy, kasztanowce, jesiony lub klony. Przy kościołach nie sadzono drzew iglastych. Pozostałą zieleń stanowi rzadko koszony trawnik i ozdobne rabaty przy krzyżu lub figurze. Raczej brak nawierzchni utwardzonych. Model ten ulega modyfikacji w przypadku, gdy przy kościele znajduje się duży cmentarz.

W skali panoram, kościół wraz z otoczeniem stanowi dominantę, często zlokalizowaną na niewielkim wyniesieniu terenowym. Wieża kościoła dominuje nad zabudową i otaczającymi drzewami, lub jest równa wysokości drzew. Wiele kościołów wybudowano na osi drogi dojazdowej do wsi, w nawsiu lub przy skrzyżowaniu, albo rozwidleniu głównych dróg.

Obserwacje terenowe pozwoliły na wyróżnienie kilku współczesnych sposobów gospodarowania przestrzenią wokół kościołów zabytkowych. Wyróżniono następujące grupy kościołów.

1. Kościoły o otoczeniu zabytkowym oryginalnym. Ewentualne prace adaptacyjne przeprowadzone wokół nich nie naruszyły zabytkowego charakteru przestrzeni. Kościoły i otaczająca je przestrzeń są przeważnie odnowione i zadbane. Odsetek takich obiektów jest niewielki.

2. Kościoły o otoczeniu, w którym kompozycja i materia pozostają tradycyjne, jednak ich pielęgnacja pozostawia wiele do życzenia. Kościoły te często są zaniedbane, a wokół pojawiają

¹ Katedra Terenów Zielonych, Wydział Ogrodniczy Akademia, Rolnicza w Poznaniu.